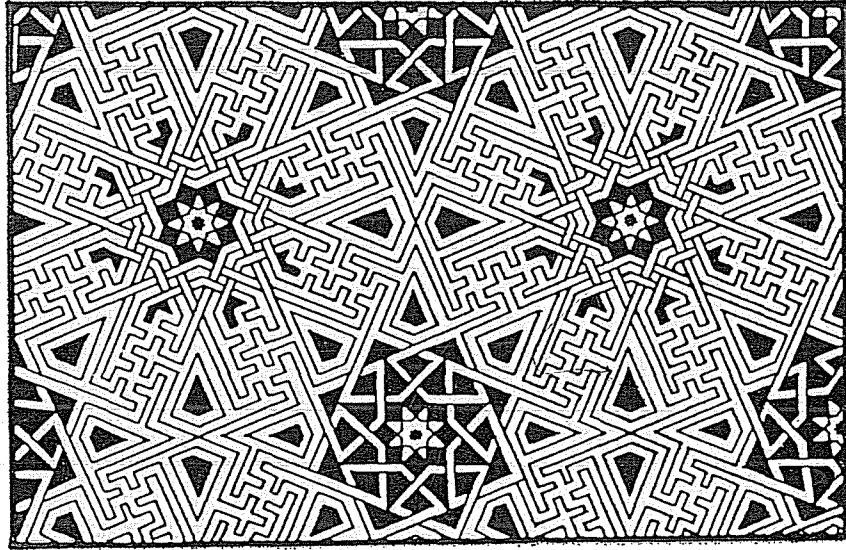

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

5. Millî Mevlânâ Kongresi

(TEBLİĞLER)

3 - 4 MAYIS 1991
KONYA

MESNEVÎ VE KISA HİKÂyecİLİK

Doç. Dr. Gönül AYAN

Bugün modern edebiyatta “Kısa Hikâyecilik” adı verilen ve günümüzde de çok tutulan bu türün İslâmî Edebiyatta ortaya çıktığına, gelişip genişlediğine dikkatleri çekmek isterim.

Allâh kelâmı olan Kur’ân-ı Kerîm’de, kısa hikâye diye adlandırabileceğimiz kıssalar, önemli bir yer tutmaktadır. Araştırmacıların tesbitine göre; bu, kitâbın yani Kur’ân-ı Kerîm’in dörtte üçünü kapsamaktadır. Cenâbı Hak, Hz. Muhammed (Salla’llâhu aleyhi ve sellem) vasıtasıyla, insanları Hak Dine dâvet ederken, bu kıssalarla bir örnekleme yaparak, onların gözü önüne iyiyi ve kötüyü koymakta ve doğru yolu, hakyolunu göstermektedir. Kısa hikâye denebilecek bu kıssalar, bâzan tümüyle, bâzan parça parça, bâzan da bir kelime veya cümle ile anlatılmakta; geçmişte vukûbulan hâdiselere telmihlerde bulunularak, bunlardan ibret alınması istenmektedir. Meselâ : Kur’ân-ı Kerîm’de,

Sabrın ve tahammülün sembolü olan Eyûp Peygamberin ve Vefa örneği olan hanımının hikâyesi, Kur’ân-ı Kerîm’de dört yerde; İslâmî edebiyatta özellikle İslâmî Türk Edebiyatında sayıları otuzu aşan Yûsuf - Zelîhâ (Züleyhâ) adlı büyük mesnevîlerin yazılmasına kaynaklık eden “kıssa” yani “kıssaların en güzeli” olarak vasıflandırılan (Ahsenü’l-kasas). Çeşitli sûrelerin içine serpiştirilerek onbeş yerde yine İslâmî Türk Edebiyatında, sayıları altı’yı bulan İskender-nâmelerin yazılmasına kaynaklık eden ve onlara ilhâm kaynağı olan Zülkarneyn kıssası, iki yerde anlatılmaktadır.

İşte, Kur’ân-ı Kerîm’de bir ifade vasıtası ve üslûp özelliği diyebileceğimiz kısa hikâyecilik bütün İslâm müellifleri ve eserleri üzerinde etkili olmuştur. Kur’ân-ı Kerîm’deki bu muhteşem tekniği, ne yazık ki Arap Edebiyatçıları kavrayamamışlardır. Halbuki bu sanat hazinesi ve potansiyeli gündüz ve gece Kur’ân okuyan bütün Müslüman Arapların kendi kitaplarında mevcûd idi. Arap Edebiyatı bu büyük kaynaktan layıkıyla faydalanmamış,

malzeme ve konu bakımından da Batı'nın etkisi altına girmiştir. Eğer fikir ve izlenim bakımından Arap Edebiyatı bu köklü kaynak olan Kur'ân-ı Kerîm'den faydalanmış olsaydı, hayatın ve kâinâtın güzelliğiyle uyuşan ve onunla yarışan güzellik ve mükemmellikte güzel ve üstün eserler vücûda getirecekti.

Arapların edebî ilhâmlarını Kur'ân'dan almaya yönelmemiş olmaları İslâmî edebiyat için bir kayıptır. Arap Edebiyatı, gözünü açıp bu kutsal kitabın ihtiva ettiği büyük kaynağa baksaydı, hikâye sanatında, dünya edebiyatının önde gelen pek çok seçkin şâheserlerini meydana getirebilirdi.

İran Edebiyatının büyük şâirlerinden biri olup, Farsça tasavvufî mesnevî tarzının kurucusu ve Attâr ile Mevlânâ'nın mübeşşiri olan Hakîm SENÂYÎ (1072 - 1131); hayatı menkıbeleşmiş ve Mevlânâ'daki feyzi ilk keşfeden, Mahtaku't-tayr ve Esrâr-nâme gibi eserleriyle Türk edebiyatında müessir olan ATTÂR (1119 - 1193); İran'ın büyük şâir ve edîbi, Mevlânâ'nın çağdaşı olup Gülîstan ve Bustân adlı eserleriyle sadece Doğu'da değil, Batı'da da etkili olan SA'DÎ-İ ŞİRÂZÎ (1213 - 1292) Kur'ân-ı Kerîm'deki bu muazzam üslubu ve tekniği bir ölçüde kavramış ve benimsemiş sanatçılardır. Onların İslâmî Edebiyatta şöhret sağlamalarını ve bir ekol meydana getirmelerini buna bağlamak gerekir. Bu, İslâmî Türk edebiyatı ve temsilcileri üzerinde etkili olan müellifler, duygularını, düşüncelerini bazan bir beyitte bazan seksen veya daha fazla uzunlukta hikâye, makale adını verdikleri kısa hikâyelerle anlatma yolunu tutmuşlar ve bu şekilde ciltlerce eserler vücûda getirmişlerdir. Bu eserler incelendiğinde Kur'ân-ı Kerîm'in üslubunun ve tekniğinin etkisi gözlenmektedir.

Asıl konumuz olan Mevlânâ Hazretleri ve Mesnevî'sindeki kısa hikâyelere gelince; daha önce Hakîm Senâyî ve Attâr'ın yazdıklarının bu yolda birer deneme mâhiyetinde bulunduğu ve bu tarzda asıl başarıyı Mevlânâ Hazretlerinin gösterdiği anlaşılmaktadır. Mesnevî'nin âlem-şümûl oluşunu da bu teknik ve üsluba bağlamak gerekir. Mevlânâ Hazretlerinin altı ciltlik Mesnevî'sinin tamamı, kısa hikâyelerden meydana gelmiştir. Bütün araştırmacılar da bu eserin "**Kur'ân-ı Kerîm'in bir tefsiri mâhiyetinde**" olduğunu söylemektedirler.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, Kur'ân-ı Kerîm'deki meseleleri ve derin mânâları, birer canlı, kısa hikâye hâlinde gözler önüne sermekte, insanlara bu meseleleri örneklerle anlatmakta ve yaşatmaktadır. Bunu yaparken de, Kur'ân-ı Kerîm'deki anlatım yolu ve tekniği olan "**kısa hikâyeciliği**" benimsemiştir. Çünkü Mevlânâ Hazretlerinin, Kur'ân-ı Kerîm'den ve bu vahyin sunucusu Hz. Muhammed (S.A.S.)'den başka örnek alacağı kimse yoktur.

Mevlânâ Celâleddin Rûmî, bir meseleyi ortaya koyarken, önce şahıs kad-

rolarını kurup, problemi sergiliyor. Bu problemin yaptığı çağrışımları sıralıyor; bazan bu çağrışımlar birkaç beyti aşiyor... Okuyucunun belki ilgisi dağılır diye düşünürseniz, yanılırsınız! Zira öyle can alıcı, etkileyici bir olay ortaya koymuştur ki neticesini mutlaka merak edersiniz. O çağrışımları ilk anda anlamayabilirsiniz. Olayın seyrini, hikâyeci, bir an durdurmuştur. O çağrışımların herbirinin bir başka kısa hikâye olduğunu düşünürseniz, mesele daha kolay hallolacaktır. O zaman esas olayla ilgi kurulacak ve sizin serüveni tâkibiniz zevkli bir hâl alacaktır. Çünkü olayın akışını yakalamışsınızdır. Olay gelişmektedir. Zaman zaman yine çağrışımlar yapılmakta, bazan "mev'iza" (nasihat) beyitleri de sıralanmaktadır. Yine hikâyedeki tablo, Kur'an-ı Kerim'deki kıssalarda olduğu gibi, aralanmıştır. Yine çağrışımlarla ahlâkî düstûrlar sıralanır. Ama bunlar, basit, kuru mev'izalar değildir. Herbiri bir hayat felsefesi, dünyâ görüşü mesâbesindedir. Esas olayın devamına geçildiğinde, belki dikkatler, yine dağılmış olabilir. Fakat bu sefer, Mevlânâ için, konuya dönmek zor değildir. Ve hikâyeye beklenmedik bir biçimde sona erer. Mevlânâ, ortaya çıkan durumu, hem şeriat ahlâkî yönünden, hem tasavvuf yönünden değerlendirmeye çalışır.

Mesnevî okuyucuları, Mesnevî'nin ilk hikâyesini okuyup devam ettirmede belki güçlük çekerler. Ama Kur'an-ı Kerim tefsirlerinden birini okuyup Kur'an-ı Kerim'in üslûbuna âşinâ olanlar, bu zorluğu da çekmezler. Daha sonraki hikâyeler, düğüm çözülür gibi, okuyucusunun önünde açılır.

Pekçok araştırmacının belirttiği üzere, Mesnevî'deki bu hikâyeler birer zarf durumundadırlar. Zarf, görünüşte olan şeydir. Önemli olan zarfın içindeki "öz"dür. Yâni mazrûftur.

Mevlânâ'nın Mesnevî'sindeki ilk hikâye: Bir Padişah ile Cârîye'nin "aşk"ını konu edinen hikâyedir. Mevlânâ, hikâyenin başlangıcında, okuyucunun dikkatini çekmek ister ve "Ey dostlar, gerçekte, bizim hâlimizi yansıtan bu hikâyeyi dinleyin!" der. Olayı kısaca ortaya koyar: Padişah, bir cârîyeye âşık olmuş, onu satın alıp bir süre onunla mutlu olmuş. Fakat cârîye hastalanmış.. Zamanın tabipleri, onun derdine bir deva bulamamışlar. Padişah, bunun üzerine Cenab-ı Hak'tan yardım dilemek için mescide koşmuş! Samîmî bir şekilde dua ederken, uykuya dalıvermiş. Rûyâsında gördüğü ihtiyâr, O'na, dualarının kabul edildiğini ve kendisine bir mütehasşıs, hâzık bir hekim gönderileceği müjdesini vermiş. Ertesi gün hâzık tabib gelerek, cârîyenin Semerkand'lı bir kuyumcuya âşık olduğunu öğrenmiş. Pâdişaha bazı tavsiyelerde bulunmuş. Padişah da bu tavsiyelere göre hareket ederek, kuyumcuyu altın ve gümüşle aldatıp evinden ve âilesinden ayırarak, kendi memleketine getirip kuyumcubaşı yapmış. Yine tavsiye üzerine, kuyumcubaşı ile cârîyeyi kavuşturup, bu arada yavaş yavaş kuyumcubaşını zehirlet-

miş. Kuyumcubaşının maddî güzelliği kaybolmuş, cariyenin “aşkı” da tükenmiş. Hikâye, şöhrete aldanan kuyumcunun ölümüyle son bulmuştur.

Bu hikâyenin başında, Mevlânâ Hazretleri, birer beyitlik iki kısa hikâye daha sıralar :

1. Hikâye;

Bir kişi, eşek sâhibi olmak ister (Her halde, çalışıp çabalar arzusuna nâil olur). Fakat eşek, palansızdır. Palanı da olsun ister. (yine her halde çalışır, çabalar, palanı da olur). Fakat eşiği, kurt kapar. İkisi bir arada olamamıştır. Palansız eşek, birşeye yaramadığı gibi, eşeksiz palan da hiçbir şey yaramamıştır.

2. Hikâye;

Bir kişi, desti sahibidir. Ama destide su yoktur. Su bulunca desti kırılır. Susuz desti birşeye yaramadığı gibi, destisiz su da hiçbir şey değildir.

Bu iki kısa hikâyede de anlatılan, konu edilen, birbirinin varlığına muhtaç olan iki kavramdır. Bu iki kavram, “cariye elde etmek isteyen padişah, cariyeyi elde ediyor. Ama cariyenin sıhhati kayboluyor” kavramına örnek gösteriliyor. Hikâyenin devamında da aynı kavram sözkonusu edilmektedir. Kuyumcubaşına âşık olan câriye, güzelliği kaybolunca mâşukundan soğuyor ve aşkı sona eriyor.

Mevlânâ Hazretleri, burada beşerî yönden bedbin bir görüşü sergiliyor. Bu da “dünyada dörtbaşı mâmur mutluluğun olmadığıdır.” O halde ebedî mutluluk nerededir? sorusu ortaya çıkıyor. Hikâyenin devamında biz bunu buluyoruz. İlâhî üslûbu ve tekniği kavramış bulunan Mevlânâ, bu arada, cariyeyi tedavide âciz kalan tabiplerin âcizliğinin sebebini de açıklar. Buna göre :

“Hastalığa çâre bulacaklarını vâdederken ‘ugûr’a kapılmaları, ‘İnsâal-lâh’ dememeleridir.” Yine bu tabipler, hâzık tabîp de değillerdir!

Pekçok araştırmacı, bu, Padişah ve Cariye ile, rûh ve nefsin temsil edildiği görüşündedirler. Rûh ve nefis mücadelesi olarak, esas hikâyeyi değerlendirensek, “Fânîye olan aşk, ebedî değildir. Zirâ insan bu düzenin hükmüne müsait değildir. Dâimâ diri ve bâkî olana âşık ol”malıdır.

Mevlânâ Hazretleri, kuyumcubaşının zehirlenerek öldürülmesini, Dinler tarihinden, İslâm tarihinden ve ilâhî hikmetten örnekler vererek, zengin çağrışımlarla açıklamasını yapmaya çalışır. Bunların herbiri, olayların tablo halinde sergilendiği kısa hikâyeler’dir. Bu kısa hikâyeler arasında, görünüşte bir birlik yoktur. Ama temelde, esasta hepsi aynı gayeye müteveccih muhteva taşımaktadırlar.

BİBLİYOGRAFYA

- Abidin Paşa, Terceme ve Şerh-i Mesnevî-i Şerif, İstanbul, Mahmud Bey Matbaası, 1324, 1. c.
- Çelebioğlu Âmil, Mesnevî-i Şerif, İstanbul, Nurettin Uycan Matbaası, 1967, 1. c.
- Doğan Candemir, Muhammed Abdülhalim Abdullah'da Kısa Hikâyecilik, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü - Yüksek Lisans Tezi - 1991.
- Pekolcay Neclâ, Mevlânâ'nın Genişleyen Tesir Gücü, İslâmî Edebiyat Dergisi, İstanbul, 3. Devre, Sayı: 2, 1990.
- Muhammed Kutub, İslâm Düşüncesinde San'at, İst. Fikir Yay. 1979.
- Seyyid Kutub, Kur'an'da Edebi Tasvir, İst. Yıldızlar Matb. 1991.
- Kaplan Mehmet, Hikâye Tahlilleri, İst., Dergâh Yay., 1979.
- Kur'ân-ı Kerim ve Türkçe Anlamı, (İsmail H. İZMİRLİ), İst. Çeltüt Matb., 1977.

